

EXODUS Blogpost #2

Εγκλήματα με αντισημιτικά κίνητρα στην Ελλάδα: Από το διαδίκτυο στη στοχοποίηση

Ο αντισημιτισμός στον 21ο αιώνα δεν εκδηλώνεται μόνο με σβάστικες και επιθέσεις στους δρόμους. Λειτουργεί μέσα από ειρωνικά memes, emoji, συνθήματα και hashtags, σε αναρτήσεις που βασίζονται σε βαθιά ριζωμένα στερεότυπα. Ο ψηφιακός αντισημιτισμός δεν είναι αθώος. Δημιουργεί κλίμα ανοχής, κανονικοποιεί το μίσος και σε ορισμένες περιπτώσεις προλειαίνει το έδαφος για φυσικές πράξεις βίας ή στοχοποίησης.

Απέναντι σε αυτή τη μορφή μίσους, το έργο EXODUS έρχεται να ενισχύσει την ικανότητα του κράτους δικαίου να αντιδρά αποτελεσματικά. Μελετώντας τη μετάβαση από τον λόγο στο έγκλημα, τόσο στο διαδίκτυο όσο και στον φυσικό κόσμο, το έργο σχεδιάζει πρότυπα αναγνώρισης, παρεμβάσεις και διαδικασίες διερεύνησης, και τα μεταφέρει στην πράξη μέσω της εκπαίδευσης επαγγελματιών πρώτης γραμμής.

Από το στερεότυπο στο περιστατικό: Τυπολογία αντισημιτικών εγκλημάτων

Η ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας αποκαλύπτει ότι τα εγκλήματα με αντισημιτικά κίνητρα εκδηλώνονται με ποικίλες μορφές, συχνότητα και ένταση. Από λεκτικές απειλές μέχρι βανδαλισμούς και στοχευμένες επιθέσεις κατά συμβόλων της εβραϊκής παρουσίας.

Η τυπολογία που έχει αναπτυχθεί περιλαμβάνει τέσσερις κύριες κατηγορίες: λεκτικές και γραπτές επιθέσεις (όπως απειλητικά συνθήματα), βεβηλώσεις εβραϊκών χώρων και μνημείων, διαδικτυακή ρητορική μίσους με χρήση συμβόλων, memes και θεωριών συνωμοσίας, και – σπανιότερα – φυσικές επιθέσεις κατά προσώπων. Όπως σημειώνεται στην ανάλυση που πραγματοποίησε το έργο EXODUS, ο στόχος αυτών των εγκλημάτων δεν είναι μόνο να προσβάλλουν, αλλά και να τρομοκρατήσουν συλλογικά μια θρησκευτική και ιστορικά στοχοποιημένη κοινότητα.

Όπως σημειώνει και η Διευθύντρια του Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης, Δρ Ελευθερίου (2019), η απουσία της εβραϊκής παρουσίας από τον δημόσιο λόγο ευνοεί την αναπαραγωγή φανταστικών απεικονίσεων του Εβραίου ως «άλλου» – μιας φιγούρας που ευθύνεται για κάθε κρίση, από την οικονομία μέχρι την πανδημία. Αν και η κάθε κατηγορία εμφανίζεται με διαφορετική ένταση και συχνότητα, η συνολική εικόνα καταδεικνύει ότι ο αντισημιτισμός παραμένει ενεργός και προσαρμόσιμος, μεταβαίνοντας από το φυσικό στο ψηφιακό περιβάλλον και αξιοποιώντας σύγχρονες μορφές πολιτισμικής έκφρασης.

Η νέα γλώσσα του μίσους: εικόνα, ειρωνεία και κώδικας

Σήμερα, ο αντισημιτισμός δεν εκφράζεται μόνο μέσα από ύβρεις αλλά παρουσιάζεται με emoji, μουσικά βίντεο, meme με ειρωνικές λεζάντες, φαινομενικά «αστεία» hashtags. Αυτή η μορφή λόγου συνδυάζει εικόνα, ήχο, λέξεις και συμφραζόμενα για να μεταδώσει ένα νόημα δημιουργώντας ένα πολιτισμικό κώδικα που λειτουργεί μέσα από υπαινιγμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ένα meme που απεικονίζει τον "Happy Merchant", μια γελοιογραφική μορφή με γαμπή μύτη και σαρκαστικό χαμόγελο.

Το meme συνδυάζεται με εμποji χρημάτων ή λεζάντες για "παγκόσμια ελίτ", και ενεργοποιεί αυτόματα μια σειρά από στερεοτυπικές ερμηνείες. Έτσι, δεν χρειάζεται να γράψει κανείς «οι Εβραίοι φταίνε» καθώς το μήνυμα περνάει χωρίς να αποτυπωθεί ρητά.

Αυτό οφείλεται στη λειτουργία της γνωσιακής αγκύρωσης (cognitive anchoring): ένας ψυχολογικός μηχανισμός μέσω του οποίου ο εγκέφαλος προσλαμβάνει νέες πληροφορίες βασισμένος σε ήδη υπάρχουσες προκαταλήψεις. Ο θεατής του meme έχει ήδη δει παρόμοιες εικόνες στο παρελθόν, έχει "μάθει" – συνειδητά ή όχι – τι σημαίνουν. Το meme, όπως δείχνει ο Scheiber (2024), ενεργοποιεί αυτά τα έτοιμα νοητικά σχήματα, χωρίς να χρειάζεται περαιτέρω εξήγηση.

Παράλληλα, η ρητορική αυτή εμφανίζεται ως αστεϊσμός ή ειρωνεία, κάτι που την κάνει λιγότερο εύκολα αναγνωρίσιμη και κοινωνικά πιο αποδεκτή. Το έργο Decoding Antisemitism εξηγεί πώς λειτουργεί αυτή η ρητορική εξοικείωσης (banalization discourse): ο αντισημιτικός λόγος δεν εμφανίζεται ως επιθετικός, αλλά ως κανονικός, αβλαβής, "χιουμοριστικός", και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο είναι πιο επικίνδυνος (Gunkel et al., 2022).

Στην ίδια γραμμή, η Δρ Ελευθερίου (2019) παρατηρεί ότι αυτό το ύφος ειρωνείας απονευρώνει τη σοβαρότητα της ρητορικής, δημιουργώντας ένα περιβάλλον όπου «το μίσος μεταμφιέζεται σε χιούμορ». Ο χρήστης μπορεί να πει "αστειεύομαι", αλλά το μήνυμα μεταδίδεται κανονικά κι αποθηκεύεται στη συλλογική κουλτούρα. Έτσι όταν εμφανιστεί, το κοινό εξοικειώνεται με το μίσος, χωρίς καν να του ζητείται να συμφωνήσει.

Όταν η προβολή στην οθόνη γίνεται πράξη

Το κρίσιμο ερώτημα είναι αν η διαδικτυακή ρητορική μπορεί να προκαλέσει πραγματική βία.

Η έρευνα του έργου EXODUS [1] καταγράφει, αφενός, την ευρεία κυκλοφορία αντισημιτικής ρητορικής στο διαδίκτυο και, αφετέρου, τη συστηματική στοχοποίηση εβραϊκών μνημείων και συμβόλων. Περαιτέρω, η Δρ Ελευθερίου (2019) υπογραμμίζει ότι το φαινόμενο της διαδικτυακής αντισημιτικής ρητορικής στην Ελλάδα συνδέεται με μια πραγματικότητα στοχοποίησης, όπως πυρπολήσεις συναγωγών, βεβηλώσεις μνημείων και προσβολές κατά προσώπων.

Ωστόσο, οι Gunkel et al. (2022) και Zhou et al. (2023) επισημαίνουν μια άλλη πτυχή που δεν πρέπει να μείνει απαρατήρητη. Πρόκειται για αυτό που διεθνώς αποκαλείται παράγωγο μίσος (derivative hate), ήτοι ένα φαινόμενο που παρατηρείται όταν η έκθεση σε επαναλαμβανόμενα μοτίβα ρητορικής μίσους δεν οδηγεί άμεσα σε εγκληματική πράξη, αλλά καλλιεργεί κλίμα ανοχής, απαξίωσης και απευαισθητοποίησης απέναντι στον στοχοποιημένο πληθυσμό.

Ο Scheiber (2024) αναλύει πώς τα memes λειτουργούν ως φορείς κανονικοποίησης, επιτρέποντας στον θεατή να γελάσει ή να αποστασιοποιηθεί από το μήνυμα, χωρίς να το απορρίψει. Μέσω της γνωσιακής αγκύρωσης, η αντισημιτική εικόνα εντυπώνεται στον νου όχι ως μίσος, αλλά ως «αστείο», ως «σχόλιο», ως «αντίλογος». Τούτο το φαινομενικά ακίνδυνο περιεχόμενο λειτουργεί ως υπόβαθρο αποδοχής ή ανοχής σε μεταγενέστερες πράξεις βίας ή αποκλεισμού. Με άλλα λόγια, αυτή η ρητορική εξοικείωσης δεν πείθει απαραίτητα κάποιον να επιτεθεί, αλλά τον πείθει ότι δεν αξίζει να αντιδράσει όταν κάποιος άλλος το κάνει.

Πώς μπορούμε να αντιδράσουμε;

Η ανάλυση του σύγχρονου αντισημιτικού λόγου στο διαδίκτυο, όπως εμφανίζεται σε memes, σχόλια, hashtags ή «χιουμοριστικά» βίντεο, αποκαλύπτει ότι το πρόβλημα δεν περιορίζεται στο περιεχόμενο καθαυτό, αλλά κυρίως στον τρόπο με τον οποίο αυτό καθίσταται κανονικό, αμφίσημο και τελικά ανεκτό. Η ρητορική εξοικείωσης και η γνωσιακή αγκύρωση δημιουργούν ένα περιβάλλον ήπιας αλλά σταθερής κανονικοποίησης του μίσους, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως υπόβαθρο για την κοινωνική απαξίωση ή και την ανοχή απέναντι σε πιο ακραίες πράξεις.

Ωστόσο, πρέπει να γίνουν βήματα κι εκτός του διαδικτύου, όπου τα εγκλήματα με αντισημιτικά κίνητρα εκδηλώνονται με τη μορφή βανδαλισμών, απειλών ή προσβολών κατά προσώπων. Απαιτείται καθολική ενίσχυση της ικανότητας των εμπλεκόμενων φορέων να αναγνωρίζουν, να καταγράφουν, να διερευνούν τις σχετικές υποθέσεις, σύμφωνα με τις αρχές του κράτους δικαίου και την προστασία των θυμάτων.

Αυτή ακριβώς την ανάγκη έρχεται να καλύψει το έργο EXODUS, το οποίο υλοποιείται με τη συμμετοχή του Κέντρου Μελετών Ασφάλειας (KEMEA). Η υπό διαμόρφωση Λευκή Βίβλος για τα εγκλήματα με αντισημιτικά κίνητρα θα προσφέρει πρακτικά εργαλεία εντοπισμού και αναγνώρισης της ρητορικής μίσους, τόσο στο διαδίκτυο όσο και στον φυσικό χώρο. Το υλικό αυτό θα αποτελέσει τη βάση για την εκπαίδευση 1.000 επαγγελματιών πρώτης γραμμής, μεταξύ των οποίων αστυνομικοί, ερευνητές εγκλημάτων, εισαγγελείς και δικαστικοί λειτουργοί, με στόχο τη δημιουργία ενός ενιαίου πλαισίου πρόληψης, παρέμβασης και ποινικής διερεύνησης.

Βιβλιογραφία

- Deliverable D2.1. (2025). *Compendium on antisemitic crimes and Jewish life*. EXODUS Project.
- Weismann, G., Masri, N. (2021). TikTok's Spiral of Antisemitism. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.17808.05121>
- Zhou, Q., Süsser, F., & Ross, B. (2023). *Multimodal Cognitive Anchoring in Antisemitic Memes*. <https://arxiv.org/abs/2302.07782>
- Scheiber, M. (2024). *Multimodal Cognitive Anchoring in Antisemitic Memes*. In M. J. Becker, L. Ascone, K. Placzynta, & C. Vincent (Eds.), *Antisemitism in Online Communication* (pp. 160–183). Open Book Publishers. <https://doi.org/10.11647/OBP.0406.06>
- Gunkel, D., Salheiser, A., & Puschmann, C. (2022). *Decoding Antisemitism: Hate Speech and Imagery Online*. Bielefeld University. <https://doi.org/10.4119/unibi/2967081>
- Eleftheriou, P. (2019). *Public History as a Field of Conflict: The Holocaust of Greek Jews on the Internet*. Athens: Hellenic Parliament Printing Office.

EXODUS

Visit us
for more information

